STUDIILE DE SLAVISTICĂ ALE LUI ALEXANDRU ŞTEFULESCU

Cosmin Vilău

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea cultura gorjeană îşi găsea expresia în activitatea unui grup de intelectuali preocupaţi întru totul de ştiinţă şi învăţământ, iar efectul muncii lor se păstrează până astăzi: Nicu D. Miloşescu[1], Witold Rola Piekarski[2], Alexandru Ştefulescu, Iuliu Moisil[3], Ştefan Bobancu[4], Aurel Diaconovici[5]. Realizările lor sunt însemnate: editarea de cărţi şi reviste culturale şi ştiinţifice, îmbunătăţirea învăţământului gorjean, colecţionarea materialelor istorice etc. Poate cea mai mare realizare a lor a fost înfiinţarea la Târgu-Jiu în 1894 a primului muzeu judeţean din ţara noastră, impresionând politicienii şi oamenii de cultură din România.

Cea mai însemnată personalitate dintre cei menţionaţi mai sus a fost Alexandru Ştefulescu (1856-1910); fiind deopotrivă istoric, cadru didactic şi

[1] Nicu D. Miloşescu (1860-1924) - tipograf şi editor gorjean, fondatorul primei tipografii de la Târgu-Jiu, unde Ştefulescu îşi va tipări majoritatea cărţilor.

[2] Witold Rola Piekarski (1857-1909) – polonez exilat în România. Poliglot deosebit şi excelent desenator, bun prieten şi colaborator al lui Ştefulescu, caracterizat de ucenicul său D. Brezulescu din Novaci drept un „William Morris al românilor". Pentru mai multe informaţii a se vedea Mihai Mitu, *Un mare prieten al poporului şi culturii româneşti: Witold Rola Piekarski,* în vol., *Cercetări lingvistice şi literare româno-slave*, Bucureşti, 1996, p.274-290.

[3] Iuliu Moisil (1859-1947) - istoric şi arhivist, secretar al Muzeului Gorjului, înfiinţat în anul 1894, bun colaborator şi prieten cu Ştefulescu.

[4] Ştefan Bobancu (1855-1940) - licenţiat în istorie, profesor la Ploieşti şi Braşov, apoi la Tîrgu-Jiu, unde a şi murit.

[5] Aurel Diaconovici (1861-1931) - inginer de profesie, participant în mişcarea culturală gorjeană condusă de Alexandru Ştefulescu.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

filolog, el a lăsat opere remarcabile pentru cultura gorjeană care folosesc şi astăzi cercetătorilor: monografii de localităţi şi mănăstiri gorjene, editarea de documente istorice, cercetări asupra toponomasticii gorjene etc. Pentru slavistica românească, Alexandru Ştefulescu a editat texte slavo-române, (mai ales privitoare la Gorj, o parte din ele inedite); a făcut cercetări asupra toponimicii slave din Gorj şi relaţiilor româno-sârbe (îndeosebi despre sfântul Nicodim de la Tismana) şi a analizat probleme din filologia slavo-română, obţinând distincţii şi premii pentru lucrările realizate, cercetătorii români şi străini fiind impresionaţi de lucrările sale.

La scurt timp după moartea sa, în 1910, la 20 noiembrie, Nicolae Iorga a scris aceste frumoase cuvinte: „Dar ăsta era un om ciudat - cum doar printre cei de departe, în ţinuturi rurale şi rustice, îi mai afli. Voia să ştie ce zice în «pieile de cerb» din săculeţele cu documente ale moşnenilor. Erau multe în slavoneşte. Ce are a face: O să înveţe slavoneşte! Şi a învăţat. A crezut el - naivă închipuire! - că limba sanscrită nu i-ar strica. A învăţat-o. De s-ar fi găsit cineva care să-i recomande limba turcească, s-ar fi apucat şi de aşa ceva. Ştia că în Viena se afla un slavist profesionist – profesorul Jireček. S-a dus la Viena! L-ar fi căutat şi în alt continent, poate! Autodidactul s-a aruncat cu patimă asupra comorilor istorice ce îi stăteau mai înainte! […] An de an, cu o minunată răbdare, el a scos din tăşulcile ţăranilor săi povestea unui întreg ţinut şi a unuia dintre cele mai interesante ale ţării. O avem acuma la îndemână şi cel mai iscusit scriitor n-are decât să răsfoiască pentru a căpăta informaţie destulă”[1].

În slavistica românească se ştiu puţine lucruri despre Alexandru Ştefulescu. În afară de evocarea lui Nicolae Iorga amintită mai sus menţionăm recenziile lui Ioan Bogdan, *Alexandru Ştefulescu – Mănăstirea Tismana*, *Cu ilustraţiuni de W.R. Piekarski şi de R. Wertschitzki, Târgu-Jiu, 1896,* în „Convorbiri literare”, XXX, vol. II, 1896, p. 557-560, şi *Alexandru Ştefulescu – Istoria Târgu-Jiului, Târgu-Jiu, 1906,* în „Analele Academiei Române”, seria II, „Partea administrativă şi dezbaterile”, XXIX, 1906-1907, p. 481-437; sau aprecierea făcută de Damian P. Bogdan asupra lucrării *Documente slavo-române relative la Gorj,* Târgu-Jiu, 1908, în *Diplomatica slavo-română* din *Documentele privind Istoria României – Introducere,*

[1] Nicolae Iorga, *Alexandru Ştefulescu*, în *Oameni care au fost,* ediţie îngrijită, prefaţă şi note de Ioan Roman, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 285-286

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

vol. II, Bucureşti, 1956, p.14. Documentele publicate de Alexandru Ştefulescu au servit ca sursă pentru colecţia *Documentele privind Istoria României* sau *Documenta Romaniae Historica* editat de Academia Română, iar Lucia Djamo-Diaconiţă, în lucrarea *Limba documentelor slavo-române emise în Ţara Românească în sec. XIX- XV,* Bucureşti, 1971, citează din documente publicate de Alexandru Ştefulescu.

Perfecţionarea ştiinţifică a lui Alexandru Ştefulescu

Una din problemele cele mai interesante referitoare la Alexandru Ştefulescu este perfecţionarea ştiinţifică în slavistică. Contemporan cu el, Nicolae Iorga afirma că a fost autodidact: „Autodidactul s-a aruncat cu patimi asupra comorilor istorice ce-i stăteau mai înainte”[1]. Însă tot Nicolae Iorga afirma că Ştefulescu ar fi fost la Viena, la profesorul Jireček[2]. Damian P. Bogdan afirma că Ştefulescu a fost la Viena şi l-a audiat pe celebrul slavist Franz Miklosich[3].

Născut în 1856 la Târgu-Jiu, a absolvit Şcoala primară de băieţi nr. 1, apoi Seminarul de la Râmnicu-Vâlcea şi Seminarul Central din Bucureşti, în 1877[4]. În 1879 devine institutor şcolar la Târgu-Jiu[5], locul său de muncă până la sfârşitul vieţii, cu excepţia anilor 1900-1904, când a fost revizor şcolar al judeţului Gorj. Rămâne să vedem când a fost la Viena.

Afirmaţia lui Damian P. Bogdan (deşi nu precizează sursa de informare utilizată) a fost adoptată fără rezerve în istoriografia românească[6]. În 1978 însă acelaşi cercetător abordează din nou această problemă în tratatul *Paleografia româno-slavă*, Bucureşti, 1978, p.79, afirmând că are ca izvor de documentare lucrarea *Oameni care au fost* a lui Nicolae Iorga. Cercetând însă cuprinsul acestei opere constatăm că afirmaţia este inexactă[7]

---

[1] *Ibidem,* p.287.
[2] *Ibidem* ,p. 285.
[3] Damian P. Bogdan, *op. cit.,* p. 14.
[4] Dan Neguleasa, *Alexandru Ştefulescu, I*, în „Litua” I, Târgu-Jiu, 1978, p. 127-128.
[5] *Ibidem* , p. 128.
[6] *Cf.* Ioana Burlacu, *Alexandru Ştefulescu, I,* în „Revista Arhivelor”, an XVII (1971), nr.2, p.307; Dan Neguleasa, *op.cit.*, p.180.
[7] *Cf.* ediţia Bucureşti, 1967, vol I, p.284-286.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

şi menţionează doar audierea la Viena a lui (Konstantin n.n.) Jireček. Timpul în care a fost în capitala austriacă trebuie să fie după anii 1891-1894, când a început profesoratul lui Jireček la Viena[1].

Nu cunoaştem cu exactitate ce cursuri ar fi putut audia. În orice caz, în mare parte ar fi fost aceleaşi cursuri pe care le-a audiat Ioan Bogdan în 1887: *Antichităţile slave, Gramatica limbii sârbocroate, Limba cehă, Limba paleoslavă* - toate cu seminarii practice ţinute de Vatroslav Jagić, *Etnografia slavă* - K. Strekely; *Gramatica limbii polone* (cu curs şi seminar) - Jan Leciejewski şi *Diplomatica latină* - Theodor von Sickel[2].

Nu ştim însă cât timp a stat la Viena. Cert este că nu a obţinut un titlu ştiinţific, aşa cum se constată dintr-o scrisoare a lui Witołd Rola Piekarski către Bogdan Petriceicu Hasdeu, din 28 august 1897[3], în care se afirma că Ştefulescu va pleca la Praga la studii pentru a obţine un titlu ştiinţific, având din partea statului român o subvenţie în bani. Nu ştim dacă a ajuns într-adevăr acolo. În orice caz, la 6 iulie 1898 era în Târgu-Jiu şi cerea sprijinul primarului de aici pentru imprimarea monografiei oraşului Târgu-Jiu[4].

Altă sursă de instrucţie a lui Ştefulescu este, fără îndoială, B.P. Hasdeu. Cu siguranţă a luat de la el cărţi şi notiţe în domeniul slavisticii; iar publicaţiile lui Hasdeu în slavistică i-au fost de mare folos. Deschiderea cursurilor de slavistică la Universitatea din Bucureşti în 1891, având ca prim profesor pe Ioan Bogdan, a fost un alt prilej pentru Ştefulescu de a obţine cunoştinţe de slavistică. Dacă nu l-ar fi audiat pe Ioan Bogdan la Bucureşti, cel puţin ar fi avut la îndemână cursurile şi publicaţiile sale. În 1892 Ioan Bogdan a publicat la Bucureşti prima gramatică a limbii slave vechi în română, *Morfologia limbii paleoslovenice;* iar în anii următori, până în 1910 (anul morţii lui Ştefulescu) se vor publica numeroase lucrări privind slavistica românească.

---

[1] *Cf.* Ioan Bogdan, *Importanţa studiilor slave pentru români*, Bucureşti, 1894, p.13. Această temă a fost ţinută ca lecţie de deschidere a cursurilor de slavistică la Universitatea din Bucureşti, în 1891. La pagina menţionată mai sus, într-o notă de subsol, se afirmă că „în timpurile din urmă Jireček a trecut la Universitatea din Viena".

[2] *Cf.* G. Mihăilă, *Ioan Bogdan* (1864-1919), în vol. Ioan Bogdan, *Scrieri alese* , p. 14.

[3] *B.P. Hasdeu şi contemporanii săi români şi străini*, vol.III, coord. Al. Săndulescu, Bucureşti, 1984, p. 257-258.

[4] Dan Neguleasa, *op.cit., II,* în „Litua", II, Târgu-Jiu, 1982, p.395.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

Din cele menționate mai sus constatăm că Alexandru Ştefulescu a audiat cursuri de slavistică la Viena (poate şi la Praga) fără a obține un titlu ştiințific. Colaborarea cu Hasdeu şi apariția lui Ioan Bogdan în slavistica românească i-a oferit posibilitatea de a cerceta lucrări din domeniu publicate de cei doi, dar şi altele străine, în felul acesta îmbogățindu-şi cunoştințele.

Activitatea ştiințifică

În activitatea ştiințifică Alexandru Ştefulescu a cercetat materialele slavo-române din sau privitoare la Gorj, transliterându-le şi traducându-le în româneşte; a analizat filologic elemente de antroponimie şi toponimie slavo-română, aducând în felul acesta un bogat material pentru istoria românilor şi slavistica românească.

Cea dintâi implicare a sa în cercetarea ştiințifică a slavisticii româneşti datează de la 5 octombtie 1892, când îi transmite lui Hasdeu, printr-o scrisoare răspuns la un document slavo-român pe care acesta îl bănuia că ar fi fals[1]. Ştefulescu îi răspunde că documentul este de la Mircea Ciobanu şi nu de la Matei Basarab. Ştefulescu îi redă în transcriere chirilică textul care îl interesa pe Hasdeu, angajându-se ca ulterior să-i trimită litocopia acestor rânduri, executată întocmai de Witold Rola Piekarski.

Din conținutul scrisorii se constată însă că Ştefulescu a „întârziat cu răspunsul”[2], fapt ce arată că, cel puțin cu câteva luni în urmă, Ştefulescu avea cunoştință de limba slavonă şi se bucura de atenția lui Hasdeu.

Activitatea în cadrul revistei „Jiul”

Revista „Jiul” a apărut la Târgu-Jiu în 1894 şi a avut o existență efemeră (numai 11 numere, până în 1895), Alexandru Ştefulescu a publicat articole cu textele slavo-române şi traduceri de opere ale unor autori din literaturile slave. Textele slavo-române cuprind inscripții şi documente însoțite de traducerea lor:

[1] *B.P. Hasdeu şi contemporanii...,* vol.II,coord. Al Săndulescu, Bucureşti, 1983, p.238-239.
[2] *Ibidem*, p. 238-339.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

1. *Clopotul lui Matei Basarab de la mânăstirea Tismana* (nr. 2/15 mai 1894, p.14-16);
2. *Un document slavic inedit privitor la istoria judeţului Gorj* (nr. 3/15 iunie 1894, p.8-12);
3. *Târgu-Jiu* (nr. 4/15 iulie 1894, p.16-20);
4. *Monastirea Polovragi* (nr. 5/15 august 1894, p.7-12);
5. *Uşa principală la biserica din Mânăstirea Tismana* (nr. 6/15 septembrie 1894, p.10-12);
6. *Monastirea Crasna* (nr. 8/25 decembrie 1894, p.2-7).
7. *Documente slavice şi române inedite privitoare la judeţul Gorj* (nr. 10/15 februarie 1895, p. 6-10).

Demnă de remarcat este metoda filologică folosită de Ştefulescu în redactarea studiilor de mai sus, cu atât mai mult cu cât nu era filolog. Astfel, în articolul despre oraşul Târgu-Jiu este explicată etimologia slavă a oraşului = târgul Jiului, citându-l pe Franz Miklosich - *Lexicon paleoslovenico-greco- latinum* Vindobonae, 1862-1865, p. 1006; iar în cadrul documentelor slavo-române publicate remarcă existenţa antroponimului românesc *Şteful*, „nume românesc ce se găseşte în 5 documente slavoneşti de la Ştefan cel Mare (*Documente slavice şi române....*, p. 6).

Din literaturile slave Ştefulescu a tradus trei opere: schiţa *Christ*, a lui Ivan Turgheniev (nr. 8/1894, p.1); legenda istorică *Fii binecuvântată*, a lui Henryk Sienkiewicz (nr. 9, p.18-19) şi schiţa *Mucegaiul lumei*, a lui Bolesław Prus (nr. 10, p.13-14). Pentru că nu ştia la perfecţie polona, trebuie să se fi consultat şi cu Piekarski.

Monografiile ştiinţifice

Monografiile ştiinţifice ale lui Alexandru Ştefulescu au ca scop principal realizarea unor istorii ale localităţilor şi aşezărilor monastice gorjene. Pentru localităţile gorjene a realizat monografii pentru oraşele Târgu-Jiu şi pentru celelalte localităţi (adunate în volum), realizând de fapt o parte din istoria Gorjului.

Istoria Târgu-Jiului a avut două ediţii. Prima ediţie (1899) a avut însă titlul *Încercarea asupra istoriei Târgu-Jiului* şi a fost redactată la

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

sugestia primarului oraşului Târgu-Jiu de atunci, Titu D. Frumuşanu, care i-a acordat tot sprijinul material şi moral[1]. La începutul cărţii este o dedicaţie a lui Ştefulescu către „ilustrul român Gr.N. Mano”[2] şi cuvântul de mulţumire al lui Ştefulescu către Titu D. Frumuşanu. Ştefulescu avea motive de recunoştinţă către Gr.N. Mano pentru că acesta intervenise la Hasdeu ca să-i dea copii după câteva documente ale sale, fiindu-i necesare pentru monografia oraşului Târgu-Jiu[3]. Nu ştim dacă documentele solicitate au ajuns la Ştefulescu. În orice caz, el era conştient că nu a utilizat toate documentele existente şi astfel se justifică titlul lucrării.

La începutul lucrării cercetează originea aşezării, aducând argumente lingvistice, prezentând localitatea ca fiind o aşezare de lângă albia Jiului „ce odinioară îşi răsfira pânza valurilor sale pe sub *Obrejie....;* în limba veche slavă obrHjïe n. *litus*, ţerm; pol. *brzeg*, mal, ţerm; ruseşce breg}, ţărm; sârbeşce obrHjïe, ţerm; malo-rusesco breg.

De aceea acest deluşor s-a numit *Obrejie*, fiindcă el a fost odinioară terenul, malul stâng al Jiului, care în curs de veacuri s-a tot retras spre apus până la albia actuală (p.1).

Pentru explicarea toponimicului *Târgu-Jiu*, Ştefulescu explică sensul fiecărui cuvânt în parte.

Primul termen, *Târg*, în limba veche slavă se zice tr[g[; polonez - *targ*; rusesc: torg; sârbesc trg; rutenesce torg etc.; şi corespunde pe deplin grecescului αγορα = piaţă publică, staţiune comercială; precum şi latinescu *forum, i* = loc de negoţ, piaţă, *forum boarium, olitarium, piscarium, vinearium* = târg de vite, de legume, de peşte, de vin, etc:

De unde tr[g[; αγορα, forum = loc de comerţ” (p.3).

Pentru explicarea termenului al doilea, Ştefulescu cercetează documentele slavo-române: „În toate documentele slavo-române se vede *Jil* şi *Jul*, ca, de exemplu: bÔle=i na jilú = Băleştii pe Jiu (Miletici şi Agura IX, 343), na juli selo çauri = pe Jiu satul Ceur (I. Venelin 56), da se uzmet vamu na jilé = să se ia vama la Târgu-Jiu (I.Venelin 122) [...]. Numele oraşului Târgu Jiu se vede scris în toate părţile

[1] Dan Neguleasa*, op.cit., II,* p. 395.
[2] Grigore N. Manu (1943-1903) - director al Arhivelor Statului şi al Regiei Monopolurilor, pasionat de istorie medievală.
[3] *B.P. Hasdeu şi contemporanii…,* vol.I, coord. Al. Săndulescu, Bucureşti, 1982, p.355.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

tr[g jil. Într-un hrisov al lui Mircea cel Bătrân din 1406 relativ la mănăstirea Tismana vedem formula julú în expresiunea sôdec] julú = judecător al Jiului" (p.3).

Pe baza acestor argumente Ştefulescu stabileşte denumirea oraşului „De unde Târgul-Jiului însemnează târgul apei sau târgul de lângă apă, pentru că aici, la Jiu, era din timpuri imemoriale târg, staţiune comercială" (p.2).

În continuare este prezentată istoria Târgu-Jiului folosindu-se mai ales textele slavo- române (cu traducerea lor) dintre anii 1406-1643, însoţite de observaţii mai ales de natură filologico-istorică.

Ediţia a doua a lucrării va apărea la Târgu-Jiu în 1906, sub titlul de *Istoria Târgu-Jiului,* fapt ce arată că Ştefulescu era mulţumit de eforturile muncii sale. Aşa cum afirma la începutul lucrării, „în această lucrare materialul istoric se prezintă mult mai bogat decât în *Încercarea asupra istoriei Târgu-Jiului* (1899 in 8^0, 290 p, XX, Bucureşti) şi planul expunerii acestui material este mai corespunzător cerinţelor unei atari lucrări, afară de aceasta s-au eliminat ipotezele ce s-au dovedit neîntemeiate şi eronate s-au îndreptat" (p.III). Pentru slavistica românească această lucrare cuprinde „mai multe porunci domneşti în slavoneşte şi româneşte, precum şi alte acte particulare în mare parte inedite, atât în întregime, cât şi în rezumat, de la 1420 până la 1849" (p.IV).

Pentru localităţile gorjene a realizat două lucrări: *Gorjul istoric şi pitoresc* (Târgu-Jiu, 1904) şi *Din trecutul Gorjului* (Bucureşti, 1907)- extras din „Buletinul societăţii geografice Române" 1907). În prima lucrare explică toponimicul *Gorj*: „sub influenţa slavă Jiul de sus s-a numit Gorj, de la cuvântul gora = munte sau gorh= sus şi jil= Jiu; iar Jiul de jos Dolj, de la cuvântul dolü sau dolh = jos şi ji = jiu de unde a provenit mai în urmă şi numele judeţelor Dolj şi Gorj" (p.VIII). În a doua lucrare, pe baza documentelor istorice slavo-române şi româneşti, Ştefulescu aduce un interesant material pentru toponomastica românească. Are două părţi: *satele dispărute* şi *satele care şi-au schimbat numele.* Ştefulescu arată utilitatea cercetării documentelor vechi pentru istorie: „un ideal înălţător ne pătrunde când, scormonind pământul, vedem felul lor de clădire, când, citind actele scrise rămase de la dânşii, vedem felul lor de gândire şi de muncă; Crisoavele, Poruncile, cărţile domneşti şi actele vechi dau la iveală nume de

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

localităţi din Gorj care astăzi nu mai există ori şi-au schimbat numele sau aparţin altui judeţ" (p.1).

Aşezările monastice gorjene despre care Ştefulescu a scris monografii ştiinţifice sunt Tismana, Strâmba, Polovragi şi Crasna. Tismana este atestată documentar în 1385, Strâmba în 1518-1519, Polovragi în 1643 şi Crasna în 1636, aşadar în perioada slavonă de la români şi nu puteau lipsi din textele slavo-române. Structura scrierii este aproape aceeaşi în toate lucrările: descrierea aşezării mănăstirii şi a satului (cu atestarea documentară); descrierea bisericii mănăstirii împreună cu anexele (cu redarea textelor inscripţionate) şi apoi un şir de documente aşezate în ordine cronologică, având referire la mănăstirea şi localitatea în care se află.

Cea mai interesantă lucrare este *Mănăstirea Tismana,* apărută în trei ediţii: 1896, 1903, şi 1909.

Prima ediţie a fost terminată în 1893, după cum aflăm din memoriul lui Witołd Rola Piekarski către C. Istrati, inspector general în Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, din 22 XII 1893: „din raportul revizorului şcolar E. Mavrodin către Ministerul Culturii şi Instrucţiunii Publice, din 23 XII 1893, şi din raportul întocmit de C. Istrati, din 27 ianuarie 1894, către ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice (la acea dată Take Ionescu)[1].

Cartea începe cu un motto în limba sanscrită, tradus în româneşte: „Izbânda fie celor buni în întreprinderile lor/ Prin muncă izbutesc lucrările nu numai prin dorinţe (Max Muller, *Hitopadeca Cloça* I 36). Prefaţa lucrării este semnată de Ştefulescu, ca fiind la Sfânta Maria Mare, 1895. Înainte de textul propriu-zis al cărţii se află scris un cuvânt de mulţumire al lui Ştefulescu către Witold Rola Piekarski, „de a cărui cunoştinţă şi sfaturi m-am folosit foarte mult în alcătuirea acestei lucrări" (p.8).

Pentru slavistica românească această lucrare cuprinde documente şi inscripţii slavo-române însoţite de traduceri şi date istorice despre Sfântul Nicodim de la Tismana (†1406), venit din sudul Dunării, reorganizatorul monahismului românesc şi ctitorul mănăstirii Tismana, autorul celei mai vechi cărţi în manuscris din Ţara Românească, păstrată integral, *Tetraevangheliarul* din 1404-1405.

Efectul tipăririi acestei lucrări a fost bun: pentru întâia oară apare o monografie a mănăstirii Tismana şi s-a bucurat de studiul unor remarcabili

[1] Ioana Burlacu, *op.cit.* p. 311-315.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

slavişti, ca Polihron Sîrku[1] şi Ioan Bogdan[2]. Acesta din urmă îi apreciază efortul depus pentru realizarea acestei monografii, dar, în acelaşi timp, consemnează şi scăderile. Astfel, în lucrare sunt reproduse numai documentele publicate şi nu inedite, în slavoneşte şi româneşte, însoţite de traduceri şi ar fi fost suficient dacă s-ar fi reprodus doar traducerea textelor, lăsând partea slavonească pentru cei interesaţi. Acelaşi critic susţine că textele slavone sunt însoţite de note lingvistice inutile, iar partea finală, *Observaţii asupra inscripţiilor slavice,* este inutilă, pentru că orice filolog slav cunoaşte această noţiune.

Demne de remarcat sunt aprecierile laudative ale lui Bogdan la adresa lui Ştefulescu, mai ales din punct de vedere al pregătirii în slavistică, cu atât mai mult cu cât acesta din urmă nu avea nici un titlu ştiinţific. „Aici trebuie să relevez un însemnat merit al autorului, acela de a-şi fi dat silinţa să înveţe limba slavă a documentelor noastre vechi, fără de care orice încercare de monografie, ca a domnului Ştefulescu este imposibilă [...], domnul Ştefulescu a fost în stare să tipărească la Târgu-Jiu texte slave tot aşa de frumos cum se tipăresc la Bucureşti sau la Viena.

D-sa cunoaşte bine limba veche slavă şi citeşte destul de exact inscripţiile şi documentele. Această calitate a d-sale asigură o valoare durabilă cărţii”[3].

Descoperirea unor noi informaţii ca, de altfel, şi erorile existente l-au determinat pe autor să-i dea o a doua ediţie, în 1903, mult îmbunătăţită faţă de prima. Aşa după cum afirma la începutul lucrării, „în această nouă ediţie s-a căutat nu numai a se îndrepta erorile de orice natură ar fi, dar a se şi îmbunătăţi materialul istoric. De aceea descrierea mănăstirii se prezintă acum sub o formă cu totul nouă”[4].

---

[1] Polihron Sârku, *Известии отделения русскаго языка и словсености Императорскои Академи Наук*, tr III, partea a II-a 1898, p.592-602, *apud* Ioana Burlacu, *op.cit.*, p.309.

[2] Ioan Bogdan*, Mănăstirea Tismana de Alexandru Ştefulescu, cu ilustraţiuni de V. Rola Piekarski şi M. Wertschitzky Tărhgu Jiu 1896 8^0 142 pp.,* în „Convorbiri literare”, XXX, vol. II, 1896, p. 557-560.

[3] *Ibidem,* p 559.

[4] Alexandru Ştefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ediţia a doua, Bucureşti, 1906, p.6, *apud,* Dan Neguleasa, *op.cit., II ,* în „Litua”, II, Târgu-Jiu, 1982, p. 396.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

Ediția a treia, Bucureşti, 1909, este apogeul muncii sale de slavist şi istoric. Datele prezentate în această ediție sunt mai însemnate şi interesante. În afară de creşterea numărului documentelor slavo-române prezentate, sunt aduse informații noi despre Sfântul Nicodim, oferind corespondența avută cu patriarhul Eftimie de Târnovo (1375-1391) în anumite probleme teologice, folosind ca sursă documentară lucrarea slavistului Emil Kalużniacki, *Werke der Patriarchen von Bulgariae Euthimius (1375-1391),* Viena, 1901; este redat textul scrisorilor cu traducerea, fapt ce arată că, după mai bine de un deceniu de cercetare în slavistică, ajunsese să stăpânească nu numai slavona documentară şi inscripțională, dar şi pe cea de manuscris, unde studiul este mai dificil.

Documentele slavo-române privitoare la Gorj - colecție de documente în slujba istoriei şi a slavisticii româneşti

Aşa cum menționa la începutul cărții, Ştefulescu a redactat „o adunare de chrisoave şi porunci domneşti, redactate în slavoneşte şi în româneşte, toate relative numai la satele din Gorj - odinioară județul Jaleş - între anii 1406-1665 (p.3). Colecția cuprinde un număr de 200 de documente, dintre care 178 cu textul slavon şi traducerea în româneşte, 16 numai traduse în româneşte şi 6 documente româno-chirilice. Acest volum nu cuprinde documentele publicate de Ştefulescu în lucrările anterioare.

Ştefulescu înțelege nevoia de a se publica documentele în colecție, nu numai la nivel general, ci şi la nivel local, pe județe. Pentru realizarea acestei lucrări a adunat documente de la Arhivele Statului, Academia Română, de la persoane particulare, din colecția de documente „Alexandru Ştefulescu" de la Muzeul Gorjului şi din publicațiile străine ale lui L. Miletić şi D.D. Agura[1] şi Iuri Venelin[2]. Documentele sunt însoțite de date bibliografice despre domnitorul care le-a emis, iar unele au date

[1] L. Miletić şi D.D. Agura, *Дакоромъните и тяхната славянска писменостжни,* în *Соборник за народни употворения, наука и книживна,* cartea IX, Sofia, 1893.
[2] Iuri Venelin, *Влахо-болгарские или дакословянски грамоты*, St. Petersburg, 1840.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

paleografice şi diplomatice. În această lucrare, Ştefulescu face pentru întâia oară în studiile sale, în mod global, afirmaţia despre existenţa elementelor româneşti în documentele slavo-române, având în vedere, fără îndoială, studiile anterioare făcute de Hasdeu[1], Ioan Bogdan[2]: „în mai toate actele slavone redactate de diacii români se întâlnesc întregi cuvinte şi terminaţiuni de cuvinte româneşti îmbrăcate în haină slavonească" (p.6).

Cu toate meritele sale, această lucrare are în acelaşi timp şi lipsuri: „Ediţia lui Ştefulescu reproduce uneori acte după volumul I din lucrarea citată a lui Meletic şi D. Agura, lăsând la o parte subscrierile neautografe, precum şi părţile din textul actelor care nu se referă la Gorj; iar atunci când originalul prezintă răzuiri şi adăugiri posterioare, acestea nu sunt indicate"[3].

Un an mai târziu, în 1909, Gh. Ghibănescu va publica la Iaşi *Surete şi izvoade VI (Documente slavo-române din colecţia domnului Alexandru Ştefulescu)*, având în total 197 de documente, dar, în mare parte româneşti, şi nu slavo române. Probabil că fusese greşit informat despre publicaţiile lui Ştefulescu, mai ales că în *Prefaţa* lucrării afirma că Ştefulescu ar fi scris *Documente slavo-române pentru Târgu-Jiu* şi nu *relative la Gorj* (p.6).

Muzeul Gorjului – centru de colectare a textelor slavo-române

Activitatea lui Ştefulescu nu s-a mărginit numai la cercetarea şi publicarea monumentelor slavisticii româneşti, ci şi la conservarea lor. Receptiv la îndemnurile Academiei Române de a păstra şi conserva monumentele istorice, împreună cu ceilalţi colaboratori pe care i-am menţionat la începutul acestei lucrări, s-a luat iniţiativa înfiinţării primului muzeu judeţean din ţară, vestitul Muzeu al Gorjului, înfiinţat la 16 iulie 1894 la Târgu-Jiu. Aşa cum afirma în *Istoria Târgu-Jiului* (p.322), „Muzeul Gorjului îşi datoreşte începutul unei mici colecţiuni de porunci domneşti slavone şi româneşti, manuscrise, fotografii de pe monumentele istorice,

[1] B.P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni,* vol. I-III, 1877-1881; „Arhiva Istorică a României", I-III, Bucureşti, 1865-1867.
[2] Ioan Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Românească în sec. XV-XVI, (1413-1508),* Bucureşti, 1905.
[3] Damian P. Bogdan, *op.cit.,* p.14.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

monede dace, romane etc., ale autorului acestor şire...” (Alexandru Ştefulescu n.n.), aşadar monumentele slavisticii româneşti ocupă un loc important în inventarul muzeului gorjean. Alexandru Ştefulescu a fost numit director, Iuliu Moisil - secretar, Aurel Diaconovici - casier şi Witołd Rola Piekarski - custode. Sediul muzeului a fost la început în Palatul administrativ, apoi în localul gimnaziului din Târgu-Jiu.

Impresionat de efortul muncii lui Ştefulescu la realizarea şi consolidarea muzeului județean, Gh. Ghibănescu, în lucrarea mai sus menționată, a aşezat aceste cuvinte de laudă pentru slavistul gorjean: „În cele trei odăi ale gimnaziului vizitatorul vede lucruri pe care nicăieri aiurea în țară nu le vede. Iaşii, că e oraş mare şi plin de antichități şi nu are până acum nimic din ce are Gorjul, şi aici avem universitate cu specialişti, şi la Târgu-Jiu e numai un gimnaziu cu un diletant ca Ştefulescu” (p.IV). Tot din lucrarea lui Ghibănescu aflăm bogata colecție de documente de la muzeul Gorjului: 8 documente din secolul al XV-lea, din care 6 pergamente, 17 din secolul al XVI-lea (6 pergamente), 130 din secolul al XVII-lea (50 pergamente), 500 din secolul al XVIII-lea (1 pergament), 1400 din secolul al XIX-lea (p.VI). Numărul actelor menționate mai sus nu s-a păstrat până în prezent. Un moment dramatic pentru muzeul gorjean a fost ocupația germană din primul război mondial, când trupele inamice au ocupat clădirea şi piesele muzeului au fost atunci înstrăinate sau chiar deteriorate[1].

La 30 decembrie 1948 la Muzeul Gorjului s-a făcut un inventar la colecția de documente „Alexandru Ştefulescu” şi s-a constatat că „se compunea dintr-un număr diminuat de mărturii scrise privind trecutul istoric al județului Gorj”[2].

În 1979 Muzeul Județean Gorj a predat Arhivelor Statului Gorj documentele din colecția „Alexandru Ştefulescu” care conțineau informații de localități din alte zone ale țării. Aceste documente, în număr de 24, au fost inventariate sub nr.111. Numai trei din ele sunt slavo-române: un document de la Alexandru Coconu, din 1625, unul de la Matei Basarab, din 1639 şi unul de la Constantin Şerban, din 1656.

---

[1] *Cf.* Ian Mocioi*, Muzeul Gorjului*, în „Litua”, I, Târgu-Jiu, 1978, p.9-10.
[2] Dan Neguleasa, Florina Popescu*, Arhivele statului județului Gorj – îndrumător arhivistic,* Târgu-Jiu, 1995, p. 369.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

Împliniri şi neîmpliniri – Alexandru Ştefulescu şi slavistica românească

Alexandru Ştefulescu, cu o pasiune deosebită pentru studiul slavisticii româneşti, a realizat opere de o remarcabilă valoare: articole şi monografii despre localităţile şi mânăstirile gorjene şi o colecţie de documente slavo-române, o parte din textele slavo-române pe care le-a publicat fiind inedite. Mare parte din lucrările sale nu au fost depăşite de cercetările ulterioare, iar o parte din textele slavo-române dispărute în decursul timpului se găsesc numai în publicaţiile sale.

Ar fi însă nedrept să nu precizăm şi erorile sale în activitatea ştiinţifică. În afară de constatările lui Damian P. Bogdan din *Diplomatica slavo-română,* p.14*,* mai menţionăm că Ştefulescu nu a transliterat textele întotdeauna exact în dese rânduri, două cuvinte fiind unite între ele, aşa cum este, de pildă, `gs∞pdstvami` = domnia mea, şi care trebuia normal `gs∞pdstva mi`.[1] În cercetarea vieţii şi activităţii Sfântului Nicodim însuşeşte informaţii înemeiate pe tradiţia orală, care nu pot fi probate ştiinţific, cum ar fi: naşterea lui Nicodim la Prilep (Macedonia); venirea sa în Ţara Românească în jurul anului 1350, rudenia sa cu cneazul Lazăr al Serbiei.[2] Referitor la *Tetraevangheliarul* lui Nicodim (1404-1405), în *Mănăstirea Tismana*, ediţia a treia, Bucureşti, 1909, p.56-57, stabileşte greşit redacţia textului, afirmând că este medio-bulgară, şi nu sârbo-croată.[3]

[1] Asupra formulei mai sus menţionate, transliterarea făcută de Ştefulescu s-a făcut probabil sub influenţa formulei de *scripto continua*: `gs∞pdstvami` domnia-mi. Această formă apare în textele slavo-române sub influenţa medio-bulgară; în redacţia medio-bulgară a limbii slavone formele neaccentuate de dativ ale pronumelui personal şi reflexiv au valoare de pronume posesiv: `xrisobul[ c^rsva mi` = hrisovul domniei mele (1377, *Doc. IV, .Alexandru, apud, Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, 1975, p.254, coord. Pandele Olteanu, capitolul *Redacţiile slavone*i. *Redacţia medio-bulgară*, semnat de Lucia Djamo Diaconiţă).

[2] Vezi Emil Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana şi rolul său în cultura veche românescă, I (până la 1385),* în Rsl, XI, Bucureşt, 1965, p.237-285.

[3] Ion Radu Mircea,*Cel mai vechi manuscris miniat din Ţara Românească: Tetraevanghelul popii Ncodm(1404-1405*), în Rsl, XIII, Bucureşti, 1966, p.203-221.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)

Cu plusurile şi cu minusurile sale, putem considera că Ştefulescu nu a alterat studiul slavisticii româneşti cu date incerte sau eronate, ci, dimpotrivă şi-a dat tot efortul pentru ştiinţă.

BDD-A24317 © 2006 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 19:48:44 UTC)